

**PLACE AND ROLE OF THE NON - GOVERNMENTAL RSCN " DIABETES CARE"
BURGAS IN THE MULTIDISCIPLINARY TEAM FOR DIABETIC CARE AND THEIR
SHARED EXPERIENCE IN THE MEDICAL AND SOCIAL PREVENTION OF
DIABETES AND ITS COMPLICATIONS**

Varvara Pancheva

Faculty of Public Health and Healthcares at "Prof. Dr. Assen Zlatarov" University,
Burgas, Republic of Bulgaria vara@abv.bg

Abstract: About 8.3% of the Earth's population suffers from diabetes, which is the leading cause of various complications, poor quality of life, reduced physical and mental activity in adult patients. Diabetes mellitus, along with its complications - impaired vision, kidney damage, large blood vessel diseases, neuropathy, and often accompanied illnesses - arterial hypertension, dyslipidemia and obesity are a serious medical, social and economic problem. The disease is a huge problem in society, especially in his later stage with complications occurring as a burdensome task for the system to provide health care due to limited financial resources. Diabetes mellitus is a chronic disease that requires large costs for the system control and advanced treatment including And for the late complications. It has been established that healthcare for people with diabetes costs at least 2.5 times that of their peers without diabetes. Currently, diabetes suffers third place in all other diseases after cancer and cardiovascular disease . The social significance of diabetes is extremely high due to severe disability due to its complications. However, rigorous diagnosis makes the disease less dangerous and treatment much more effective. More than 50% of cases of diabetes can be prevented. The main measure to prevent and delay the development of complications of diabetes is to achieve a better control of blood sugar. That is why the health policy focuses on the prevention of the disease and its complications by providing access to information, health education, health literacy and other tools of the health promotion program. In this paper we have presented the place and the role Of the non-profit Regional Association for Non-Profit "Diabetes Care" Burgas in the multidisciplinary team for diabetic care, and we have pointed out some practical and applied aspects of the medical and social prevention th of diabetes and its complications, based on their shared 20 years of experience.

Keywords: diabetes, medical - social prevention, metabolic control, self-control.

**МЯСТО И РОЛЯ НА НЕПРАВИТЕЛСТВЕНОТО РСНЦ „ДИАБЕТНИ ГРИЖИ“
БУРГАС В МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНИЯ ЕКИП ЗА ДИАБЕТНИ ГРИЖИ И
СПОДЕЛЕНИЯ ИМ ОПИТ В МЕДИКО – СОЦИАЛНАТА ПРЕВЕНЦИЯ НА
ДИАБЕТА И НЕГОВИТЕ УСЛОЖНЕНИЯ**

Варвара Панчева

Факултет по обществено здраве и здравни грижи при Университет „Проф.д-р А.Златаров” Бургас,
България

Резюме: Счита се, че около 8.3% от населението на Земята страда от диабет, който е водеща причина за различни усложнения, влошено качество на живот, намалена физическа и умствена активност при възрастни пациенти. Захарният диабет заедно с неговите усложнения - нарушено зрение, бъбречни увреждания, болестите на големите кръвоносни съдове, невропатия, както и придружаващите го често заболявания - артериална хипертония, дислипидемия и затлъстяване, представляват сериозен медико-социален и икономически проблем. Заболяването е огромен проблем на обществото, особено в късния му стадий с настъпили усложнения, тъй като утежнява работата на системата за осигуряване на здравното обслужване, поради ограничените ѝ финансови средства. Захарният диабет е хронично заболяване, което изисква големи разходи за системен контрол и съвременно лечение в т.ч. и за настъпилите късни усложнения. Установено е, че здравното обслужване на хората с диабет струва поне 2,5 пъти повече от това на връстниците им без диабет. Понастоящем захарният диабет заема трето място по разходи сред всички останали заболявания след раковите и сърдечно-съдовите заболявания. Социалната значимост на диабета е изключително голяма поради

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

тежката инвалидизация в следствие на неговите усложнения. Ранната диагностика обаче прави болестта по-малко опасна и лечението много по-ефективно. Повече от 50% от случаите на диабет могат да бъдат предотвратени. Основната мярка за предотвратяване и забавяне развитието на усложненията на захарния диабет е осъществяването на добър контрол над кръвната захар. Ето защо здравната политика приоритетно се фокусира върху медико – социалната превенция на заболяването и усложненията му, чрез осигуряване на достъп до информация, образование за здравето, здравна грамотност и др. инструментариум от програмата за промоция на здраве. В настоящата разработка сме представили мястото и ролята на неправителственото Регионално сдружение с нестопанска цел „Диабетни грижи“ Бургас в мултидисциплинарния екип за диабетни грижи, като сме посочили някои практико – приложни аспекти при медико-социалната превенция на диабета и неговите усложнения, основавайки се на споделения им 20 годишен опит.

Ключови думи: захарен диабет, медико – социална превенция, метаболитен контрол, самоконтрол.

ВЪВЕДЕНИЕ

В Доклад от Международната диабетна федерация се отчита, че броят на болните от диабет се е увеличил до 382 милиона за 2014г. в сравнение с 371 милиона за 2013 година. Експертите прогнозираят, че до 2035 г. случаите ще се увеличат с 55 процента до 592 милиона. От федерацията отчитат, че годишните разходи за лечението на диабет възлизат на 548 милиарда долара, като очакват цифрата да се увеличи до 627 милиарда до 2035 година. Все повече намалява възрастовата граница, при която се открива. Всяка година има новоткрити 7 милн. диабетици, като 70 хиляди от тях са деца. Тревога сред експертите будят около 175 милиона все още недиагностицирани случая на диабет. Това означава, че голям брой хора живеят със заболяването, без да имат представа за него, и са изложени на риск от усложнения.

В Националната Програма за превенция на хроничните незаразни болести 2014-2020 се посочва, че от **хроничните незаразни болести, захарният диабет** заема трето място в света по разпространение след сърдечно-съдовите и онкологичните заболявания. Пак там са изнесени следните данни: За една година по причини, свързани с него в света умират 3.5 милиона души. Заболяването засяга 7.8% от населението на ЕС, като се очаква до 2025 г. техният дял да достигне 9.1%. В България разпространението на захарния диабет придобива застрашаващи размери и засяга 8.3% от населението, като смъртността съставлява 23.3 на 100 000.¹ Около 75% от диагностицираните диабетици са с лош метаболитен контрол, което води до развитие на усложнения - миокарден инфаркт, мозъчен инсулт, слепота, ампутации на крайниците и хронична бъбречна недостатъчност. Според българската асоциация "Диабет" по честота на захарен диабет **България заема шесто място.** С диагноза са 300 хил., предполага се, че 220 хил. не са още диагностицирани, а над 375 хил. са с нарушен въглехидратен толеранс, т.е. те са вече потенциални диабетици. Съгласно Наръчник за добра клинична практика при захарен диабет от 2013г. на Българското ендокринологично дружество приблизително 73,9 % са с диагностицирано заболяване, а около 26,1% остават недиагностицирани. В България около 3,7% от населението над 20 год.възраст са с преддиабет, състояние което може да прогресира до захарен диабет, ако не бъде диагностицирано и лекувано своевременно. Общо около 13,3 % от населението над 20 годишна възраст или около 799 557 души у нас са с отклонения в глюкозния толеранс. Увеличава се честотата на детския диабет у нас. Ежегодната заболеваемост от захарен диабет за децата от 0 до 14 години през периода 1973 – 1982 година е била 6,2 на 100 000 деца, докато през последните години се е увеличила до 9-12 на 100 000 деца. По данни на Българското дружество по ендокринология честотата на захарния диабет у нас нараства от 8,4% през 2005г. до 9,6% през 2013 г. Годишните разходи за лечение на диабета в България са около 350 млн. лв.. Едва 25% от диагностицираните пациенти са с добър контрол на заболяването, а 40% имат усложнения още при поставянето на диагнозата. 50% от пациентите с диабет не познават стойностите за добър контрол на заболяването, а 40% от тях не са посещавали специалист през последната година. Въпреки възможностите за съвременно лечение, българите със захарен диабет са с лош гликемичен контрол, което е предпоставка за развитието на инвалидизиращи диабетни усложнения. Лошият метаболитен контрол води до развитие на миокарден инфаркт, мозъчен инсулт, слепота, ампутации на крайниците и хронична бъбречна недостатъчност. За сравнение с добър гликемичен контрол в Европа са 62,6% от заболелите.

Меморандум за ограничаване на захарния диабет в България, БАД, 2008
http://www.badiabet.com/index.php?option=com_content&view=article&id=63%3A

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

- Дългосрочната прогноза и качеството на живот на диабетно болните зависят от развитието и тежестта на късните усложнения. Рискови фактори, водещи до възникване на това заболяване са затлъстяването, нездравословен модел на хранене, ниска физическа активност, фамилна анамнеза. Сред хората на възраст над 20 години в България затлъстяване се среща при 34,93 %, а наднормено тегло при 38,95 % , или общо около 73,8 % от населението е с наднормено тегло и затлъстяване. Около 40 % от децата и подрастващите в страната са с наднормено телесно тегло и затлъстяване. Съчетаването на диабета с хипертония, повишен серумен холестерол и тютюнопушене увеличава многократно риска за здравето.

- В България захарният диабет е включен в Националната програма на Министерството на здравеопазването (МЗ) за борба със социално-значимите заболявания от преди 20 години. Всички нормативни документи посочват здравната промоция като водеща в дейността на здравните специалисти и най-вече на общопрактикуващите лекари. Промоцията на здравето е приоритетна политика на ХХ в. **Програмата за промоция на здраве** по същество представлява комплексни, целенасочени, планирани дейности за поддържане и укрепване здравния потенциал на населението. **Новата концепция за здравето** се насочва към активен процес на балансиране на взаимодействието между индивидуалното, съзнателно информирано участие в промоцията и превенцията на здраве и компетентното участие на професионална помощ, с цел постигане на добър здравен резултат. Фокусът е насочен към изменените биоетични принципи като задължението за осигуряване на достъп до информация, правото да бъдеш информиран, образование за здраве, здравна грамотност, здравни компетентности и пр. Основно предизвикателство е засилване участието и ролята на индивида в грижите по осигуряване на здраве. **Нов момент в промоцията на здраве е участието на различни специалисти и институции в системата и извън системата на здравеопазване.** Повишаването на здравната култура на населението е сложен и продължителен процес и не може да се провежда кампанийно. В този смисъл промоцията на здравето може да се разглежда, планира, организира и осъществява само като непрекъснато широкомащабно обществено движение. Добър пример за **прилагане на мултидисциплинарно сътрудничество, координация и взаимодействие на държавните, общинските и локалните структури с нестопанските организации**, с оглед профилактика, здравно обучение и адекватно лечение за болните от захарен диабет е включването на РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас в медико – социалната превенция на диабета и неговите усложнения.

ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

В настоящата разработка сме си поставили за цел да представим мястото и ролята на неправителствената организация РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас в мултидисциплинарния екип за диабетни грижи, като сме посочили някои практико – приложни аспекти при медико-социалната превенция на диабета и неговите усложнения, основавайки се на споделения им 20 годишен опит.

Задачи :

1. Да се направи сравнителна характеристика на заболяемостта от захарен диабет в международен и национален мащаб, както и медико-социален анализ на заболяването и неговите усложнения
2. Да се посочат приоритетите в Националната Програма за превенция на хроничните незаразни болести и по – конкретно на диабета и усложненията му
3. Да се изследва и представи мултидисциплинарното сътрудничество, координация и взаимодействие на неправителствената организация РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас с държавни, общински и други структури в медико – социалната превенция на диабета и неговите усложнения.

Материали и методи: Използван е документален метод. Направен е теоретичен и сравнителен анализ. Използвани са литературни източници (научни публикации в международния и националния печат), международна, национална и вътрешноинституционална документация (доклади, стратегии, национални програми, наръчници, годишни отчети, проекти, анализи от проведени анкетни проучвания и др.)

ИЗЛОЖЕНИЕ

РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас се ползва с подкрепа от здравната общественост, държавни и местни институции, специализирани регионални структури в своите инициативи. Бургаското сдружение “Диабетни грижи” е учредено през 1994 г. от група ентузиаста с основна цел защита правата на диабетиците за по-качествен живот, съдействие за интеграцията им в обществото и подпомагане на хората в неравностойно

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

положение. Още от своето създаване членува в Българската асоциация "Диабет". През годините се учредяват "Клуб на диабетика" - 1996 г., „Клуб на бизнеспартньорите” - 1998 г. През 2000 г. се организира партньорство с Медицински колеж, през 2001 г. се ражда обществен център "Диабетни грижи" и телефон на "Гореща линия на грижите". Дружеството е намерило начин за партньорство със Здравната каса. Високият авторитет на дружеството е спомогнал Общественият център да бъде настанен в общинска база. От създаването си сдружението е и работодател на диабетици. През всичките години до днес дружеството е утвърдило висок авторитет и влияние в обществото, които му позволяват да е член на Областния обществен съвет, да изгражда партньорска мрежа с нужните организации и ведомства, да намира средства, да се разпорежда самостоятелно с тях, да предлага проекти и цялата тази дейност да е насочена към потребностите на болните от диабет.

РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас участва в следните **проекти**:

- **Проект „Пилотна програма за социални предприятия”** на Каунтърпарт Инт. и ААМР-02.08.2002 г. Създадено е Социално предприятие - Обществен кабинет „Диабетно стъпало”. Предлага се система от разработени базови грижи за диабетици, която да ги мотивира към отговорно поведение за контрол над диабета и предпазване от ранна инвалидизация. Намаляване на разходите за лечение на усложненията - важна крачка за намаляване социалните разходи на държавата от преждевременна инвалидизация.
- **Проект „Разширяване на пазара на стоки и услуги на ОК „Диабетно стъпало”**- 2006г. Разширяване на пазара и увеличаване на приходите от стопанска дейност. Участници в проекта са 25 доброволци, 281 диабетика, педиатричен екип от гр. Бургас, лекари от БАЛДС- София и Бургас. Резултати: Първична информираност на диабетната общност в 4 общини, предоставяне на стоки и услуги за близо 280 диабетика, увеличаване на приходите от стопанска дейност.
- **Проект „ Иновационни подходи и методи в практическото обучение на студентите от Медицински колеж за подобряване качеството на живот на хората с диабет”**- 2006 г.
- В този проект е представен апробираният опит между Медицински колеж- Бургас и Сдружение „Диабетни грижи” и прилежащия му обществен кабинет „Диабетно стъпало”- Бургас за осъществяване на иновационни мултидисциплинарни подходи и методи в обучението и подготовката на студентите- медицински сестри за комплексни медико-социални грижи и услуги и медико-социална профилактика на диабета. **Акцентира се върху модела „обучение на обучаващите”** с оглед специфичните професионални компетенции и отговорности в новите реалности на здравеопазната политика.
- Целта на специализираното обучение е да се формират у студентите знания, умения, навици и качества за подпомагане на индивидите, нозологичните групи на хората с диабет и тяхното обкръжение за повишаване на личната им отговорност за здраве и по-добро качество на живот. Обособени са модели, програми, инструментариум за самонаблюдение, саморегулиране, самопомощ и взаимопомощ за лечението и превенцията на диабета при възрастни и деца.
- **През 2016 година по покана на Европейската комисия, РСНЦ „Диабетни грижи” Бургас участва в международен проект „Иновативни грижи за хора с множество хронични заболявания в Европа”/ICARE4EU/ в Брюксел. Проектът идентифицира и описва новаторски мултидисциплинарни подходи и грижи за хора с множество хронични заболявания, които са развити и се прилагат на национално, регионално и локално равнище в 30 европейски страни. Със своята програма, РСНЦ „Диабетни грижи” Бургас се нарежда на престижното **8-мо място, сред 178 участника и програми**. Класацията се извършва от пет независими комисии по критерии посочени в предварително подготвен за целта въпросник. Програмата на ОНЦ е насочена предимно към хора с диабет и техните семейства, но също и към цялата популация на Бургас. Осигурява комплексна помощ за близо 1600 човека. Програмата има за цел разрешаване на пролемите, свързани с превенцията, самостоятелния мениджмънт, сътрудничеството и „диспечерството”/gate keeing/ на здравните услуги.**
- През 2008 г. се представя **първия медико-социален модел на трансгранично партньорство** между България и Турция. Проектът се реализира от РСНЦ "Диабетни грижи" и Тюрк Диабет Джеминети от гр. Къркларели. Целта е с помощта на медицински специалисти от двете страни да се обучат екипи, които по родните си места да предадат умения на членове на местните организации.

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

Част от проекта е провеждането на викторината „Обединени за по-качествен живот с диабет“, чийто домакин е бургаската организация. Основен мотив е, че диабетът е свързан с много невежество, незнание, подценяване и предрасъдъци. В същото време той е социалнозначимо заболяване, за което държавата плаща, но и пациентът сам или с помощта на обучаващ екип, трябва да си помогне за добрия самоконтрол, в противен случай инвалидизацията ще бъде още по-голяма. Доброволци учат диабетно болните редовно да мерят кръвната си захар, да си водят дневници и да отразяват промените, за да могат да подават вярна информация за състоянието си на лекарите. Екип обучава диабетиците в правилно хранене.

Медико – социални дейности и услуги на РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас в превенцията на диабета и неговите усложнения:

В обществения център „Диабетни грижи“ е съставен и се поддържа регистър на диабетно болните – в началото за Бургас, а след това постепенно и за малките общини в Бургаска област. В Обществения център ежедневно се предлагат редица услуги на диабетиците: измерване на кръвното налягане и кръвната захар, обучение за самоконтрол, диетолечение и активен живот, извършва се посредническа дейност пред академичните власти и работодателите, провеждат се консултации „Диабетно стъпало“ и „Грижи за краката“; извършва се безплатно биодезиометрия на долните крайници, както и се предоставят услуги по домовете. Обръща се особено внимание за физическата активност на диабетно болните и това не е само лекционна дейност, а организиране на активни занимания и състезания по различни дисциплини, съобразени с възрастта и стадия на заболяването. Интерес представлява съвместната дейност с Бюрата по труда по определени проекти. Съобразно възможностите, предоставени от съответните законови разпоредби, Дружеството предлага свои членове в работоспособна възраст с ниска степен на инвалидизация за социални асистенти на възрастни и в тежко състояние диабетно болни. По този начин се задоволяват потребности от обгрижване по домовете, измерване на кръвна захар, на кръвно налягане, заверка в РЗОК на рецептурна книжка, осигуряване връзка с ОПЛ и вземане на направления, записване на часове за преглед и придружаване до специалист.

Новооткрити диабетици на инсулин, особено в млада възраст, временно получават от дружеството безплатен глюкомер за срока, през който се определя подходящата доза инсулин. Когато болният получи полагащият му се глюкомер, връща „временния“. По този начин се осигурява редовен контрол, спокойствие и сигурност на болния и му спестява средства.

Една от основните дейности на организацията е провеждането на скрининг сред населението на общините на Бургас. По програма „България е част от Световното движение „Обединени срещу диабета“ 2012 – 2021 година“ се извършва скрининг, профилактика, превенция сред диабетици и рискови групи в отдалечени селища. От 27 септември до 20 декември 2013 година са посетени 11 селища и е извършено измерване на: кръвна захар, гликиран хемоглобин, кръвно налягане; прегледи от кардиолози (ЕКГ и ехокардиография). Обхванати са 953-ма човека на възраст от 5 до 87 години. Всеки участник получава данни от прегледите, талон до семейния лекар и специалния талон на сдружението. Последващите действия са под мотото „взаимни отговорности в грижите за всеки“. Изготвен е общ анализ на всички обследвания, обсъден е на разширено заседание на управителния съвет и на срещи със специалисти по диабета и усложненията му, подготвени са нови анкетни карти според потребностите на хората по места. Писмени информации за резултатите от обследванията са изпратени до: кметове, областна управа Бургас, депутати от Бургаска област, МТСП, МЗ, комисията по здравеопазване в НС, РЗОК Бургас, кардио център „Понтика“, лекари-партньори от Бургас, Варна, Плевен, София, ВМА и други.

- Дружеството си сътрудничи и с кардио център „Понтика“ по действащите програми „Да отидем при хората“. Няколко пъти годишно те осъществяват дейности за промоция на здравето ориентирана към учениците от началните и средните училища.

РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас е създадо много полезни връзки. Съвместно с Медицински колеж и ФОЗЗГ при Университет „Проф. д-р А.Златаров“ се организират информационни дни и други обществени мероприятия като кръглата маса: „Интегративен подход при превенция и промоция на здравето – тенденции и перспективи“ с участници студенти, преподаватели, представители на Община Бургас, на МБАЛ „Дева Мария“ и МБАЛ Бургас. Дружеството е база за обучение на медицински сестри и рехабилитатори. Лекарите от различни специалности са намерили начини и време да подпомагат дейността му в грижата за

Thirteenth International Scientific Conference
THE TEACHER OF THE FUTURE
25-28.5.2017, Budva, Montenegro

болния **Организацията работи с 10 ендокринолози и над 200 лични лекари в областта.** Взаимодейства си в широка мрежа с всички организации, които са създадени за защита правата на инвалидите или редките заболявания, но конкретно с хора, засегнати от тези страдания.

С подкрепата и съдействието на лекари-партньори от Бургаски здравни заведения, екипът на сдружението организира регионална работна среща на тема "Достъпни грижи за всеки" с участието на МТСП, Областна управа Бургас, депутати, диабетни организации от "Синият кръг на надеждата".

Участва съвместно с партньорски организации в обществени часове на теми "Как да се справим с рисковите фактори за затлъстяването", "Дозираната двигателна активност – гаранция за доброто здраве"

Организира международна среща в Бургас на тема "Ролята на "Диабетни грижи" Бургас в партньорство с местна, областна и национални власти, академична общност, медицински специалисти и трансграничните партньори в полза на обществото на Р България" – април 2014 г.

От дейността на РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас има впечатляващи резултати. **За последните три години на 348 човека са предотвратени ампутации на долните крайници.** В края на 2016 година, дружеството може да се похвали с повече от 69 свои диабетици над 80 годишна възраст, сред които има 4-ма с над 40 годишен „диабетичен стаж“. Това е доказателство, че с грижа за себе си може да се живее пълноценно и с диабет. Сдружението обяви награди за диабетно болни навършили 80 годишна възраст във връзка със Световния ден на диабета.

РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас има богат набор от анкетни карти, от обучаващи материали за самоконтрол и самонаблюдение, програми за хранителен и двигателен режим и др. инструментариум за превенция и контрол на диабета и неговите усложнения. Дневник „Грижи за краката“, който представлява унифициран талон „диабетно стъпало“ е ноу хау, разработено съвместно с Медицински колеж, БАД София, БАЛДС София и Община Бургас.

Дейностите и опитът на дружеството "Диабетни грижи" в Бургас са надхвърлили границите на областта. Те активно участват в утвърждаването на подобни формации по цялата страна като споделят опит, препоръчват специалисти, с които работят, участват в изработването на програми, на проекти, на физически мероприятия, подаряват необходими уреди и помощни средства, готови са да откликнат на всяка молба за помощ. Имат партньорски отношения с подобни организации в Турция, в Русия, в Румъния. И от всякъде са взаимодействали по нещо полезно за дейността си. В момента подготвят разширяването на този партньорски кръг.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

- Представения модел е пример за успешно и ползотворно партньорство на държавни, регионални и общински структури с неправителствената организация РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас в превенцията и профилактиката на диабета и неговите усложнения, чрез:
  - повишаване на здравната култура на индивидите, групите и общностите по проблемите на диабета
  - укрепване на личностната мотивация, обучение за автогрижа, самопомощ и взаимопомощ за предотвратяване на усложнения и повишаване качеството на живот на болните от диабет
- Споделения опит е приложим и в други сродни структури и би могъл успешно да се прилага и при други водещи социално – значими болести.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Дамянова М., „Искусството да управляваш диабета“, София 2001 г.
- [2] Национална Програма за превенция на хроничните незаразни болести 2014-2020
- [3] Отчетни годишни доклади, анкети, проекти на РСНЦ „Диабетни грижи“ Бургас
- [4] Препоръки за добра клинична практика при Захарен диабет - Българско дружество по Ендокринология, София, 2013
- [5] Стойчева М „Промоция на здравето“, Бургас 1999 г.
- [6] Сн.Георгиева, В.Панчева, Комплексен подход в превенцията на „диабетно стъпало“ при пациенти с диабетна полиневропатия в напреднала и старческа възраст International Journal Scientific papers Vol.11/1, с.276-280,2015